

Розділ 3

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 342.351.99

**В. А. Бондаренко,
Н. О. Пустова**

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПРАВОСУДДЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розглянуто теоретико-правові питання електронного правосуддя в інформаційному суспільстві. На підставі аналізу чинного законодавства України, інших нормативно-правових актів розкрито сутність електронного правосуддя у контексті розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і систем. З позиції інформаційного права, з огляду на методологічні засади розвитку інформаційного суспільства висвітлено процесуальні аспекти застосування інформаційних технологій у судочинстві.

Ключові слова: електронне судочинство, інформаційно-комунікаційні технології, процесуальне право, адаптація національного законодавства.

Постановка проблеми. Асоціація України і Європейського Союзу передбачає подальший розвиток судової системи, спрямований на забезпечення відкритості, прозорості та доступності правосуддя, на підвищення якості й ефективності роботи судової системи, посилення гарантій самостійності судів і незалежності суддів, приведення національного законодавства у відповідність з нормами міжнародного права і міжнародних стандартів. Одним із напрямів удосконалення судової системи є впровадження електронного забезпечення правосуддя. Для створення ефективного електронного судочинства як способу здійснення правосуддя, заснованого на використанні інформаційних технологій, потрібні подальша інформаційно-технічна модернізація судової системи, підвищення рівня культури роботи з електронними засобами працівників судів, введення в судову систему електронного діловодства, а також прийняття правових норм, що дають змогу однозначно ідентифікувати інститут електронного судочинства, поняття і статус електронного документа.

Стан дослідження. Теоретичні аспекти запровадження електронного судочинства знайшли відображення у працях відомих учених: В. Авер'янова, Г. Атаманчука, О. Андрійка, О. Бандурки, Ю. Битяка, Л. Білої, В. Гаращука, Т. Коломоєць, В. Колпакова, А. Комзюка, О. Кузьменко, О. Остапенка, Д. Приймаченка, М. Тищенко та ін. Зважаючи на те, що національна юридична наука традиційно пов'язує аналіз впровадження інформаційних технологій з різними напрямками юридичної діяльності, доцільно розглянути теоретико-правові питання електронного правосуддя в контексті розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Метою статті є аналіз теоретико-правових питань електронного правосуддя в інформаційному суспільстві.

Виклад основних положень. Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки вказує на необхідність застосування в судочинстві інформаційно-комунікаційних технологій, що зумовлено інформатизацією суспільства, розвитком нових форм взаємодії в соціально-економічній сфері і цивільному обігу з використанням електронних засобів комунікацій, мережі Інтернет, мобільних і супутникових систем зв'язку та ін. [1, с. 24].

Існування нового віртуального способу здійснення правосуддя в Україні, стрімке підвищення інформатизації судової системи внаслідок використання Інтернету змінює усталений світогляд щодо правових основ існування судової влади і коригує формування правової та політичної системи держави. Перехід країн-членів Європейського Союзу від індустріального до інформаційного суспільства супроводжується інтеграцією національних автоматизованих інформаційних систем за проектами електронної держави.

Інтеграція судових автоматизованих інформаційних систем в країнах Європейського Союзу передбачає організаційні та якісні інституційні зміни, спрямовані на поліпшення якості інформаційних послуг громадянам, структурам бізнесу, на розвиток демократичних процесів і зміцнення підтримки публічної політики завдяки впровадженню принципу транспарентності, залученню інститутів громадянського суспільства у сферу публічного управління. Підвищення ролі інформаційно-комунікативних аспектів взаємодії органів влади та суспільства в епоху трансформації суспільних відносин, розвиток інформаційного суспільства вимагають нових підходів до нормативно-правового регулювання інформаційних процесів [2, с. 174].

Політичний чинник, що впливає на розроблення нормативно-правового регулювання впровадження електронного правосуддя, виражається як прояв наслідків реалізації Стратегії розвитку інформа-

ційного суспільства в Україні та Концепції електронного урядування (e-government).

Як зазначають М. Ковалів і В. Яремко, управління, незалежно від характеру систем, у яких воно триває, може бути успішно здійснене лише на базі інформаційних процесів [3, с. 140]. У колі інтересів особистості в інформаційному суспільстві – повноцінний процес інтерактивної взаємодії громадян з державними органами влади під час надання останніми державних послуг.

Електронні сервіси змінюють природу відносин між громадянами і державою. Досвід країн Європейського Союзу демонструє, що для реалізації продуктивного інформаційного обміну в галузі публічного управління потрібні послідовність і координація всіх ініціатив і проєктів. Інформаційні технології в такому разі виступають інструментом, який дає змогу створити потенціал зростання, а наскільки цей потенціал буде реалізований, залежить від сукупності організаційно-політичних чинників.

Початок реалізації Концепції електронного урядування ознаменовано заснуванням Єдиного державного порталу адміністративних послуг <https://poslугy.gov.ua>. Сьогодні Єдиний портал державних послуг стрімко збільшується. Це свідчить про те, що електронне урядування в Україні переходить зі стадії становлення на новий етап – розвиток і функціонування.

Згідно з Концепцією, формування в Україні електронного урядування до 2010 року трактувалося як нова форма організації діяльності органів державної влади, що забезпечує шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій якісно новий рівень оперативності й зручності отримання громадянами державних послуг та інформації про результати діяльності державних органів.

Національна правова доктрина в осмисленні цього поняття дотримується підходу, запропонованого в європейській науковій літературі. І кращою вбачається позиція тих авторів, які не зводять це явище до однієї лише його технічної складової – електронної інфраструктури держави. Незважаючи на різні підходи до вивчення цього поняття, всіх їх об'єднує думка про те, що електронне урядування формується на етапі переходу суспільства до постіндустріального розвитку, коли відбуваються якісні зміни.

Реалізація в Україні Концепції електронного урядування не може не відбитися на суб'єктивному уявленні особи про соціальний статус судової влади. Можна прогнозувати зміну сприйняття судової влади особами, що звертаються по судовий захист. Отримавши принципово нові техніко-технологічні та формально-процесуальні засоби звернен-

ня до суду, заявники починають сприймати його діяльність в іншому ракурсі. Психологічно це цілком зрозуміло, адже в умовах електронного звернення до суду і подальшого розгляду справи у режимі он-лайн заявник і суддя знаходяться в одному інформаційному потоці, не встановлюючи особистих відносин.

Як зазначають М. Сегал, О. Цимбрівська, Л. Гуменюк, С. Батрин, Л. Лазебний, практика країн Європейського Союзу щодо проведення реформування судової системи шляхом введення в неї науково-технічних засобів призводить до її централізації й об'єднання в одне загальне віртуальне поле з основними державними інститутами [4, с. 2].

Очевидно, що всі подібні концептуальні зміни не могли не вплинути на зміст процесуального законодавства і судово-процесуальної форми. Розвиток електронного правосуддя, зокрема таких сервісів, як «повідстка SMS», «судове діловодство», судова статистика, дають змогу вивчати судові рішення в електронному вигляді, виявляти певні закономірності у формуванні текстів судових актів.

На думку Л. Сердюк, повномірне запровадження електронного судочинства не тільки зробить судовий захист доступнішим, а й зменшить навантаження на суддів і, як наслідок, на працівників апаратів судів [5, с. 129].

Застосування інформаційних технологій у процесуальній діяльності призводить до того, що судовою практикою виробляються єдині стандарти сукупності доказів, достатніх для винесення законного і обґрунтованого судового рішення або іншого процесуального акта, тобто своєрідні стандарти доведеності.

Важливу роль у формуванні єдиної судової практики відіграють процесуальні акти вищих судових інстанцій, які є орієнтирами для вирішення інших аналогічних справ, тобто, по суті, мають значення прецедентів. Національне законодавство не допускає мотивування судових актів за допомогою доводів, запозичених із судових рішень у інших справах, тому в судових постановках не можна посилатися на прецеденти.

У національному законодавстві прецедент може використовуватися як правовий аргумент у судовому акті лише у випадках, передбачених законом, і тільки для певних ситуацій: наприклад, коли йдеться про визначення та зміст зарубіжного права або рішення Європейського Суду з прав людини, як зазначають автори Інформаційно-методичного збірника рішень Європейського суду з прав людини, щодо яких до Національної школи суддів України надходили звернення Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2015–2016 роках [6].

В інших випадках кожен суддя в судовому акті повинен висловлювати правові доводи самостійно. Використання суддями в своїх доводах про законність винесеного судового акта положень вищих судів є показником впливу інформації на формування однакової судової практики.

Використання принципово нового сприйняття правосуддя у цивільних справах, обумовлене впровадженням інформаційно-комунікаційних форм процесуального спілкування суду з учасниками процесу, також буде взаємно зумовлено посиленням ролі приватноправових засад. На такий же висновок наштовхує аналіз сутності реформи приватного права, що має своєю метою привести цивільне законодавство у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу.

Слід погодитися з думкою В. Бойка про те, що забезпечення доступу до правосуддя відображає вплив концепції прав людини, яка перетворилася на цілком самостійний напрям розвитку всієї системи правосуддя як яскраво виражену тенденцію розвитку процесуального права, що прямо впливає на модель правосуддя загалом і на її деталі [7, с. 11].

Сучасною наукою правогенез характеризується як продукт соціокультурних закономірностей, об'єктивно обумовлений конфліктом особистих і суспільних інтересів [8, с. 83].

Цивільне процесуальне право поєднує в собі приватні та публічні засади, які безпосередньо впливають на процедурні форми прояву процесуальної діяльності. Необхідність зміни процесуальної форми обговорюється в публікаціях фахівців з цивільного процесу [9].

Це зумовлено тим, що інституціональний підхід до судового захисту значно сприяв формуванню нормативістського розуміння правосуддя як виключно публічно-владної діяльності, що має певним чином встановлений процесуальний порядок, який не залежить від волі сторін.

В умовах технічних можливостей це доцільно розцінювати як негативне явище, що ускладнює шлях до судового захисту та блокує розвиток нової якості цивілістичного процесу. Європейський розвиток цивілістичного процесу передбачає акцентування приватноправових методів регулювання, що зовні виражається в різноманітті судових процедур усередині процесу, вибір яких в переважній більшості випадків будується на пріоритеті зацікавлених осіб. Приватноправовий компонент стає критерієм внутрішнього розвитку процесу, зумовленого поступовм застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у судочинстві.

Необхідність змін зумовлюють певні чинники, а саме:

– адаптація національної економічної системи до європейських умов є об'єктивним процесом, що прискорюється завдяки Угоді про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого;

– стан соціальної системи та оновлення її розшарування за економічними, ідеологічними, географічними ознаками;

– ліберальна філософія трансформації державної участі (втручання) у вищезазначені процеси, реформування державного управління у публічне з метою зменшення негативного впливу наслідків командно-адміністративної економіки на розвиток соціуму.

Все це спонукає до появи нових форм використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Характеризуючи науковий чинник впровадження електронного правосуддя, доцільно розглянути його вплив на методологічному рівні, в основу якого закладено принцип синергетики. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, поява інтерактивної реальності та інші техніко-технологічні досягнення людства призвели до зародження нового напрямку правового регулювання – інформаційного права. У цьому контексті при взаємодії інформаційно-комунікаційних технологій та права відбувається комп'ютеризація технологій управління, причому не тільки в процедурах щодо приватного права як внутрішнього формаційного менеджменту, але й державного та місцевого управління.

Електронне судочинство, як і електронний документообіг, є лише окремими елементами такого нового типу управління, яким є управління за допомогою комп'ютерних мереж. Засновані на цьому підході, широко застосовуються форми електронного урядування, що являють собою результат взаємодії нових інформаційних технологій та права. Все це свідчить про те, що настає нова ера правового регулювання, яка гостро потребує на цій стадії нового підходу в самій ідеології регулювання.

Суб'єкти інформаційного суспільства формують віртуальну реальність, яка стає альтернативною щодо традиційної та досягається за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій і систем. Економічні, політичні, соціальні, правові і виробничі відносини суттєво трансформуються при цьому. Процеси віртуальної реальності поєднують сучасні технології, які дають змогу формувати свідомість нового типу – інформаційну. Іншими словами, методологія всього наукового пізнання стала визначатися інформаційно-комунікаційною

реальністю нашої щоденної діяльності. Сформовано новий, зумовлений інформаційними технологіями і системами методологічний контекст, який став визначати і напрям, і методи теоретичного пошуку рішень усіх юридичних завдань, зокрема й стосовно творення процесуального права.

Отож електронне правосуддя, як передовий продукт інформатизації судової системи, на сучасному етапі свого існування не тільки забезпечує ефективний механізм реалізації захисту своїх прав громадянами, а й виступає інструментом розвитку інформаційного суспільства.

Його інструменти роблять окремі процесуальні дії учасників судочинства віртуальними завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій.

Регулювання таких відносин не в повному обсязі закріплено у чинних процесуальних законах, що зумовлює потребу оновлення та прийняття нових нормативних правових актів.

Висновки. Науково-технічний прогрес і впровадження нових технологій у процесі становлення правосуддя дали змогу суттєво змінити традиційні способи забезпечення правосуддя, сформувати нові підходи у доступності, прозорості та гласності правосуддя, сприяли розвитку в Україні електронного правосуддя. Електронне правосуддя треба розглядати не тільки як певне технологічне рішення з організації судочинства, а як інформаційно-правовий механізм перетворення держави і соціуму шляхом забезпечення сталого інформаційного обміну між судовою системою та громадянами. Під електронним правосуддям доцільно розуміти способи та форми здійснення учасниками судочинства процесуальних дій з використанням інформаційних технологій. Високі темпи віртуалізації судової системи позитивно впливають на становлення інформаційного суспільства, одним із принципів якого є право на однаковий доступ до інформації, уточнення положень процесуального законодавства під впливом алгоритму здійснення проєктів електронного правосуддя.

Найбільш успішним результатом електронного правосуддя в Україні є забезпечення доступу до судових рішень в електронному вигляді. Формування інформаційних баз даних як самостійних інформаційних систем, правовий режим яких визначається нормами інформаційного права, що охоплюють судову практику, відображає прагнення держави до однакового застосування законодавства. Впровадження інформаційних засобів, електронного документообігу, використання цифрових доказів, застосування алгоритмів у процесі доказування, залучення всіх або більшості судових актів до єдиної

аналітичної системи (банку судових рішень) створюють прогресивні умови для розвитку інформаційного права.

1. Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки (Проект Європейського Союзу «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні»). – 2015. – К. – 32 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.justicereformukraine.eu/wp-content/uploads/2015/02/Karen_ua.pdf

2. Єсімов С. С. Правове регулювання застосування інформаційних технологій для формування довіри до органів державної влади / С. С. Єсімов // Наук. вісник Львівського держ. ун-ту внутрішніх справ. Серія юридична. – 2015. – № 1. – С. 173–184.

3. Ковалів М. В. Інформаційне забезпечення діяльності органів виконавчої влади / М. В. Ковалів, В. Я. Яремко // Наук. вісник Львівського держ. ун-ту внутрішніх справ. Серія юридична. – 2014. – Вип. 3. – С. 139–147.

4. Сегал М. Представники правничих професій у цифрову та відеоеру (Проект Європейського Союзу «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні») / М. Сегал, О. Цимбрівська, Л. Гуменюк, С. Батрин та ін. – 2016. – Березень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.justicereformukraine.eu/wp-content/uploads/2016/03/Digital_Training-Manual.pdf

5. Сердюк Л. Р. Електронне судочинство через призму верховенства права: окремі питання теорії й практики / Л. Р. Сердюк // Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. Серія «Юридичні науки». – 2016. – Вип. 1. – Т. 4. – С. 126–129.

6. Інформаційно-методичний збірник рішень Європейського суду з прав людини, щодо яких до Національної школи суддів України надходили звернення Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2015–2016 роках / Т. І. Фулей, О. М. Кучів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nsj.gov.ua/files/1487056601%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D1%87%D0%B8%20%2017%20\(1\).pdf](http://nsj.gov.ua/files/1487056601%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D1%87%D0%B8%20%2017%20(1).pdf)

7. Бойко В. Б. Забезпечення доступу до правосуддя на стадії пред'явлення позову / В. Б. Бойко // Форум права. – 2106. – № 2. – С. 11–17.

8. Моїсеєнкова С. О. Генеза права як соціального явища: до постановки проблеми / С. О. Моїсеєнкова // Актуальні проблеми держави і права. – 2015. – Вип. 75. – С. 77–84.

9. Керноз Н. Є. Проблемність визначення «цивільного судочинства» та його видів у Цивільному процесуальному кодексі України / Н. Є. Керноз // Молодий вчений. – 2016. – № 2. – С. 193–201.

Бондаренко В. А., Пустовая Н. А. Теоретико-правовые вопросы электронного правосудия в информационном обществе

Рассматриваются теоретико-правовые вопросы электронного правосудия в информационном обществе. На основании анализа действующего

законодавства України, других нормативно-правових актів розкривається сутність електронного правосуддя в контексті розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і систем. С позиції інформаційного права, с точки зору на методологічні основи розвитку інформаційного общества освітаються процесуальні аспекти застосування інформаційних технологій в судопроизводстві.

Ключевые слова: електронне судопроизводство, інформаційно-комунікаційні технології, процесуальне право, адаптація національного законодавства.

Bondarenko V. A., Pustova N. O. Theoretical and legal issues of electronic justice in the information society

The article deals with the theoretical and legal issues of electronic justice (e-justice) in the information society. The essence of electronic justice based on the analysis of the current legislation of Ukraine, other regulatory legal acts are revealed in the context of the development of information and communication technologies and systems.

In terms of information law, the methodological bases of the development of the information society, the procedural aspects of the application of information technologies in proceedings are examined.

Scientific and technical progress, introduction of new technologies in the process of establishing the justice gave the opportunity to substantially change traditional ways of ensuring justice, form new approaches to accessibility, transparency, and publicity of justice and contributed to the development of e-justice. E-justice should be considered not only as a specific technological solution for the organization of justice, but as information and legal mechanism of the transformation of the state and society by ensuring sustainable information exchange between the judicial system and citizens.

Electronic justice concerns ways and forms of exercising procedural actions with using information technologies by participants in proceedings. High rates of virtualization of the judicial system have a positive influence on the formation of the information society, the principles of which are the right to equal access to information, clarifying the provisions of procedural law under the influence of the algorithm of implementing the projects of e-justice.

The most successful result of e-justice in Ukraine is providing access to court decisions electronically. Formation of informational databases as independent information systems, legal regime of which is determined by the provisions of information law, reflects striving of the state for the equal application of the legislation. Implementation of information means, electronic document control, use of digital evidence, inclusion of all or most of the judgments in a single analytical system (Bank of judicial decisions) create the conditions for the progressive development of information law.

Key words: *electronic proceedings, information and communication technologies, procedural law, adaptation of the national legislation.*

Стаття надійшла 11 квітня 2017 р.